

רוח
שורשיו של העץ בבעיות נפשיות
עפרה ברעלי

שלושה מושגים מוזכרים בטקסטים הרפואיים כגורמי המחלה העיקריים והם Shen ו Feng Qi על כל היבטיה. במאמר זה אתחקה אחר ההתפתחות ההיסטורית של רעיון הרוח כגורם מחלה, ואראה שניתן לראות את האחדות בין שלושת המושגים הללו בהקשר של גורם מחלה. המילה רוח בעברית מתאימה לשלושת המושגים; Feng זוהי רוח במובן הפרוש המילולי, Qi זהו מושג המתאר את "רוח הדברים" ה"מזג" של הדבר, האווירה שהיא "מצב הרוח", וה- Shen היא רוח האדם. אנסה למצוא את הקשר בין שלושת המושגים, ולבסוף אראה את הקשר הישיר בין ה Qi ו ה Feng ששניהם קשורים לעץ ולכבד וכן אל ה Shen – הנפש ופאזת האש, דרך זה התבוננות בקשר המיוחד בין העץ והאש בהיבט הנפשי. אפתח עם ניתוח ההקסגרמה של הרוח מספר התמורות – Yi Jing, בכדי להבין את המהות העתיקה של מושג הרוח, ואת הקשר לאברי העץ הכבד וכיס המרה דרך הקשר לתפקודיהם ב Suwen 8. אמשך עם סקירת מושג הרוח והקשר וההקבלה למושגים הנוספים: Shen – Spirit, Qi. מאן אתייחס למושגים אלו כגורמי מחלה, ואתמקד בהיבט הנפשי של מחלת הרוח בקשר שבין העץ והאש. אסיים בתובנה על היות הכבד והעץ שורש מחלות הנפש ברמת המאקרו.

הקסגרמה של רוח: 57 Xun 巽

Xun (Sun) / The Gentle (The Penetrating, Wind)
עדין, אצילי (החודר, רוח)
טריגרמות הגרעין: Li – אש, Dui – אגם.

הרעיון של ההקסגרמה הוא הפצת ההשפעה מהשמים לארץ, מהשלטון לעם, באופן כזה שהעם מכיל את ההשפעה ופועל על פיה. ההשפעה היציבה חודרת למרכז וכך מתגשם רצון השמים. הכוונה בתיאור עדין ואצילי היא חדירה אל תוך. זו הקסגרמה שמתארת חזרה הביתה של המשוטט.

סימניית Xun 巽

למעלה מופיע פעמיים הסימניית שמציינת 'חותם' 冫, זהו חותם רשמי, מלכותי, מציין הוראה של הקיסר, צו משמים. מתחת לשתי החותמות יש סימניית המציינת 'שתי ידיים' 艮 ומתחת הסימניית של 'שולחן' 几. כלומר, הסימניית מתארת מצב של צו שמיימי חזק המונח על השולחן עם שתי ידיים, רוצה לומר זהו הצו מונח לפנינו כאן ועכשיו. הגיע משמים לארץ, צו שמיימי ממשי. זהו הצו השמיימי המונח על הארץ, הקו החשוך כורע אל מול הקו המואר¹.

ההקסגרמה מתארת את התנועה של השמים אל הארץ, ובו זמנית את האיכויות על הארץ הנובעות מההשפעה ומאפשרות אותה. היכולת לקבל את ההשפעה למעמקים ולנסתר. "השפעה יציבה חודרת

למרכז ולנכון² והסימניות הסיניות הן הצרוף 中正 (Zhong Zheng) אותו צרוף המבטא את תפקידיו

של כיס המרה בפרק 8 של Huang Di Nei Jing Su Wen. בהמשך נאמר שדרך השפעת ה'עדין והאצילי' האדם יכול להפעיל את שיקול הדעת בהתאם לנסיבות המיוחדות³, וגם כאן רואים הקבלה ישירה לתפקידיו של הכבד ע"פ הפרק הנ"ל:⁴

Gan Zhe Jiang Jun Zhi Guan, Mou Lu Chu Yan 肝者將軍之官，謀慮出焉

"התפקיד המהותי של הכבד הוא להיות הגנרל והצבא, אסטרטגיה משיקולים המתחשבים בנסיבות נובעת מכך."

Dan Zhe Zhong Zheng Zhi Guan, Jue Duan Chu Yan 膽者中正之官，決斷出焉

"התפקיד המהותי של כיס המרה הוא להיות נכון ומדויק, החלטה נחושה נובעת מכך". מכל האמור מתקבלת כאן הקבלה בין הרוח כפי שמופיעה בספר התמורות לבין תפקידי הכבד וכיס המרה, ומכאן ניתן להבין את עומק הקשר של איברים אלו לרוח ולא למנט העץ, ואת הקשר של אלמנט העץ לרוח.

אך מהי הרוח? למושג הרוח היבטים שונים ברבדים שונים.

מושג הרוח Feng 風

הסימנית 'רוח' מורכבת משני חלקים. החלק הראשון והוא החיצוני: Fan 凡, והמשמעות היא רעיון של כלליות ואוניברסאליות. הסבר לצורה העתיקה יותר של מרכיב זה הוא ריבוא היצורים הכלולים בין שמים וארץ, כאשר שמים וארץ מיוצגים על ידי 二 וריבוא היצורים על ידי הקו שביניהם. עוד הסבר לצורה העתיקה הוא האחדות שכוללת את המקרים הפרטיים⁵

המרכיב השני הוא השורש זחל / חרק Hui 虫, ומייצג את העובדה שכשהרוח נושבת נולדים

החרקים. בצורה עתיקה יותר במקום החרק החלק הפנימי היה שמש Ri 日 והיה גם את המרכיב

שמשמעותו תנועה J, והמשמעות הייתה שהאירועים האטמוספריים נוצרים מתנועת השמש.⁶

באשר לעניין החרק והזחל, המשמעות קשורה בהיבט רפואי קדום; זחלים וכל מה שנכלל במושג Hui 虫 היו נחשבים בעבר לזן של שדים⁷, ועל כך ארחיב במובן הרוח כאטיולוגיה של כל המחלות. מעבר

לכך, ישנם צמחי מרפא סינים המטפלים ברוח, ועשויים מחלקים של החיות הכלולות תחת הכותרת

Hui 虫 (כל מה שזוחל וחלק מיצורים מעופפים), למשל Jiang ,Can Sha ,Chan Tui ,Fang Feng

ועוד.⁸ Can

Feng 風 - Qi 氣 - Shen 神

בטקסטים עתיקים השימוש במושג רוח מציין שיש דבר מה, בין שמים לארץ, קיים בכל מקום ובכל זמן, אי אפשר לתפוס אותו, ולא לראות אותו. דבר מה אשר אינו מוחשי אבל מורגש על ידי השינויים שהוא יוצר על הארץ, בתנועה של האדמה והעצים, מורגש כרוח הנושבת על העור, ולבטח קיים.

בשושלת הג'ו כבר קיים הרעיון של רוח כאטיולוגיה של מחלות, ובשושלת השאנג (שקדמה לג'ו) על עצמות הניחוש יש עדות ברורה ומובהקת לקיומן של "רוחות הרוח": Feng Shen (風神), היו נערכים טקסים לאבות ול Di עם תפילות שתישוב הרוח (Shen 神) הטובה או הרעה. הרעיון אותו ייצג המושג רוח יוצג בהמשך ההיסטוריה על ידי הסימנית Qi 氣. על ה Qi נאמר מה שנאמר על הרוח, והמשמעות של המושג Feng נעשתה לרוח הנושבת, הרוח האקלימית.

לא בכדי מושג ה Qi נבע ממושג הרוח. הקרבה בין שני המושגים הללו רבה, ולעיתים קשה האבחנה ביניהם. שני המושגים קשורים לתנועה, לשינוי, להשפעה של השמים על הארץ. בנוסף נאמר שהרוח נושאת עימה את ה Qi, הן במובן הבריא והן במובן החולה.

Qi מוגדר כאוויר, גז, Feng מוגדר כתנועה של אוויר⁹. בעבר, רק השמאנים יכלו לטפל במחלה שנגרמה מרוח Feng, ואילו על מחלה שנגרמה מ Qi יכלו כל אדם לשלוט, כי על ה Qi כל אדם יכול לשלוט, ועל הרוח רק השמאן. מדוע רק השמאן יכול לשלוט ב Feng? כי יש לו יכולת לתקשר עם הרוחות הטובות (Shen) ולסלק את הרוחות הרעות (Gui), וכמו כן השמאן הוא זה המביא באמצעות הטקסים את הגשם, את פריין האדמה, ואת הניצחון במלחמה, וכל אלו באמצעות היכולת שלו לשלוט ב Feng. חוסר היכולת של האדם להימלט מהרוחות הרעות הוא הרעיון הקדום לרעיון ה Gui 鬼¹⁰ על פי הקוסמולוגיה ומודל חמשת הפאזות, הרוח כאקלים קשורה לעץ, ועל פי האסכולה הרפואית של ה Zang-Fu ה Gan (הכבד) הקשור לפאזת העץ מתפקידו העיקרי להיות אחראי על תנועת ה Qi. על פי האמור לעיל, רוח הינה תנועת ה Qi, ומכאן ברור הקשר הישיר בין רוח - Feng, Qi הכבד והעץ.

הכבד גם אחראי לשכן את ה Hun 魂, שלרוב מתורגם כנפש האתרתית, זהו אותו אספקט נפשי של הרוח שמאפשר את התקשורת עם עולמות רוחניים ועם ה Shen 神.

מכאן אמחיש את טיבו של הקשר המיוחד שבין ה Hun וה Shen, ההיבטים הנפשיים הבולטים באדם, בין העץ והאש, הפאזות האחראיות על מצבם של ה Hun וה Shen, ואת הקשר של כל האמור למושג הרוח.

רוח בכל הרבדים כגורם מחלה

Ling Shu 8 – Ben Shen 本神

פרק 8 של "הציר השמימי" פותח באמירה שעל המטפל להיות תמיד מושרש בנפש (Shen) והפרשנות מסבירה שהכוונה להיות מושרש בנפש המטופל, כי כל המחלות נובעות ממצבה של הנפש, וכוחות הריפוי מחייבים מצב נפשי בריא. הרעיון של Qi כגורם מחלה הוא ע"פ Unschuld ניסיון להרחיב את הקונספט של רוח כמחולל מחלה יחיד¹¹, ובייחוד את הרעיון של חרקים ומעופפים כשדים מחוללי מחלה. Su Wen 3 מסביר שרוח היא הגורם ל-100 המחלות, ופרק 42 ששמו "הדין על הרוח" מסביר את הסימפטומים הנגרמים מרוח בכל האיברים וברקמות השונות.

בפרקים רבים של ה- Nei Jing ושל ה- Nan Jing כאשר יש מחלה מוזכר הביטוי Xie Qi, שמשמעותו היא Qi בתנועה לא נכונה / סוטה, ובכל מקרה הכוונה היא ל Qi כגורם מחלה. גורמי מחלה פרטיים יותר כגון חום או קור, יובש ולחות וכל הרגשות מוזכרים אף הם כגורמי מחלה, אך עליהם נאמר שהם נישאים עם הרוח, והפרשנים גורסים שלא דווקא תהיה נוכחות של רוח פתוגנית אלא הכוונה היא שהם נישאים עם ה Qi. כלומר, שלושת המושגים מוזכרים בפרקים שונים ובהקשרים שונים כגורמי המחלה הכלליים ביותר, העיקריים ביותר, ומעבר להם אפשר לאבחן יותר ספציפית את גורם המחלה, אך ברובד עליון יותר יש לדבר עליהם כגורם המחלה.

העץ והאש

נחזור להקסגרמה של רוח, Xun. כל הקסגרמה מורכבת משתי טריגרמות, הנקראות טריגרמות הגרעין. במקרה הזה טריגרמות הגרעין הן האש – Li והנהר – Dui. טריגרמת הנהר קשורה ל Xin – לב, וליתר דיוק לגזע Ding ("Heart in Wood"). כלומר, מטריגרמות הגרעין של ההקסגרמה מובנת הנוכחות של אלמנט האש (טריגרמת האש ואיבר הלב) והנוכחות של העץ מהגזע Ding. ההקסגרמה כולה היא רוח. משמעות ההקסגרמה כפי שהוסבר לעיל היא חדירת ההשפעה השמימית. אם כן, ניתן להבין שהמושג של הרוח בתקופת שושלת ג'ו קשור לחדירת ההשפעה השמימית דרך הלב, האש העץ והרוח.

על פי הרפואה הסינית, האיכות האנרגטית האמורה להתמודד עם הרוח ולסכל את דרכה היא האיכות של העץ בכלל, ואיבר הכבד בפרט, עם תמיכתו של כיס המרה כאיבר Yang של אלמנט העץ.

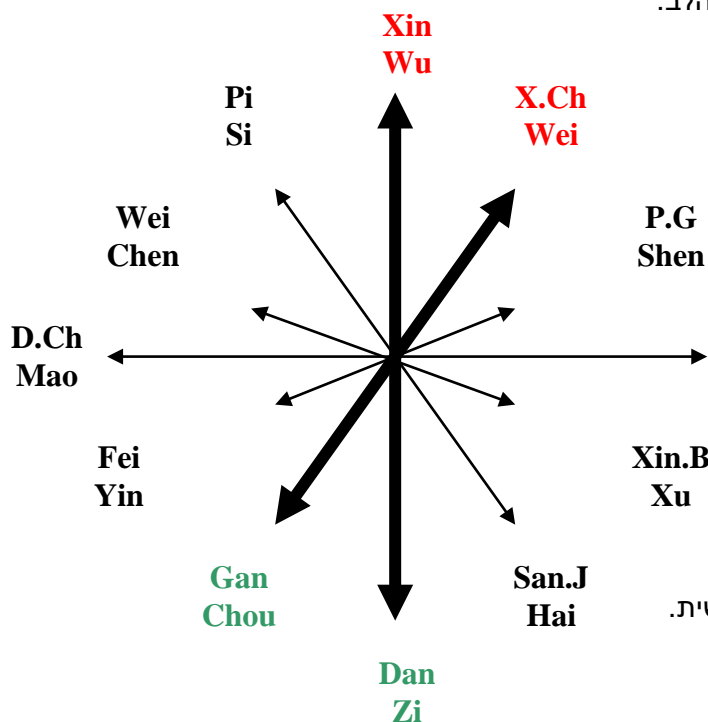
על פי מעגל ההזנה העץ מזין את האש, הרוח הבריאה והתקינה מזינה תודעה נכונה. Hun יציב ומאוזן מזין את ה Shen, תנועה נכונה ומאוזנת של Qi שבאחריות הכבד מזינה את נוכחות ה Shen שבלב. אפשר גם להבין זאת במובן של תנועה רגשית נכונה, שיותר קשורה לפאזת העץ ובאחריות הכבד, שומרת על לב ריק ובכך מאפשרת את נוכחות הרוח.

ברמת הענפים, נראה שהעץ והאש מווסתים או מבקרים אחד את השני: הכבד הוא ה "Unlike Qi" של המעי הדק, וכיס המרה הוא ה "Unlike Qi" של הלב. כלומר בין אברי העץ והאש מערכת יחסים מיוחדת, ברמת M, רמת האדם העץ מזין את האש, וברמת E, רמת הארץ יש וויסות ובקרה הדדיים ביניהם.

כשקיימת פתולוגיה של רוח, אשר בכל רבדיה קשורה לכבד (לא רק, אך בהחלט באופן בולט היבטי הרוח: Hun, Qi, Feng) הרוח הזו יכולה להשפיע על מצב הנפש והתודעה הן דרך הזנה לקויה או מעבר פתוגני של Qi מהעץ לאש במעגל ההזנה, או דרך הקשר של העץ והאש ביחסי ה "Unlike Qi" ברמת הענפים. כאשר הרוח משפיעה על האש, על הלב, הנפש והתודעה, המחלה תיקרא מחלת רוח – מחלת נפש. הקשר בין הרוח כגורם פתוגני הקשור לעץ לבין הלב שקשור לאש הוא שר ישיר, אך הדרך ארוכה ורצופה מערכי התגוננות.

הקשר בין העץ לאש אם כן מתבטא ברמת הענפים:

רוח פתולוגית יכולה להשפיע ישירות מכיס המרה על הלב, ומהכבד דרך המעי הדק על הלב, או כפי שהוזכר דרך מעגל ההזנה להשפיע על הלב.

מבין 4 האיברים הללו, ברמת האנרגיה העונתית / עמוקה, אפשר לראות שהם מבטאים אש – מים – אדמה. נקודות השיא של היין והיאנג. על הענפים נאמר שהם מתבטאים בעיקר בחיים הפסיכולוגיים והרגשיים, כלומר הקשר בין כיס המרה עם הכבד (קשה מאד להפריד ביניהם) לבין הלב, הוא ציר הא'ש – מים' ברמה הפסיכולוגית והרגשית.

הקשר בין הכבד ללב מתבטא גם ברמת הגזעים:

הכבד קשור למתכת, והלב לעץ, והמתכת מבקרת את העץ.

על ה Shen – Spirit נאמר שאין היא חולה, אלא שאר האספקטים הנפשיים יכולים להפריע לה בתפקודה התקין. היא הניצוץ השמימי, התודעה הצלולה והבהירה. ה Hun שבאחריות העץ, הכבד וכיס המרה אחראי על הבאת הבהירות הזו. בסימניה של Hun יש את המרכיב 'ענן' (Yun) 云. משמעות הענן היא כפולה; מצד אחד ה Hun הוא כמו הענן בין שמים לארץ, מהווה גורם מקשר בין השמים לאדם, מפרה את האדם והארץ בידע השמימי שמתבטא בטבע כגשם, וכן מבטא את תשובת הארץ והאדם לשמים דרך אדים העולים מן הארץ לשמים ומקבלים צורת עננים. מצד שני, על ה Hun נאמר שתפקידו לפזר את העננים המערפלים את ה Mind. כלומר תפקידו לשמור על השמים שלנו צלולים ובהירים, על ה Shen, וכן לנוע במרחב שבין שמים וארץ, בין התודעה והגוף. לעניין זה קשר ישיר לאמור קודם באשר ל Qi ולרוח – Feng, ששלושתם באחריות העץ והכבד.

העץ והרוח כשורש מחלות הנפש

מחלות הנפש והבעיות הנפשיות כולן מוגדרות שכאלו כאשר ישנה השפעה על הלב, על ה Mind ועל נוכחות הרוח – Shen. אבל, יחד עם זאת שורש הבעיה אינו ב Shen, אלא בגורמים אחרים המשפיעים עליה. הקיסר לא חולה, אלא תחלואים שונים מגיעים אליו ומשפיעים עליו, אך הוא עצמו תפקידו הבלעדי הוא 'אי-עשייה', ועל כן מחלה או בעיה שלו היא הפרעה לאי העשייה, הפרעה לשקט שנדרש עבורו, ודברים אלו מקורם אינו בו עצמו.

בעיות נפשיות בהרבה מקרים מערבות את הפתוגן 'רוח'. לרוח יכול להיות ביטוי קליני בכמה רבדים: רובד ראשון, ברמת M נוגע בהיות הרוח הנושבת גורם אקלימי פתוגני, אך ברובד זה לא אעסוק כאן. רובד שני הוא הרובד הרגשי, כאשר התנועה הטבעית וההשתנות הטבעית של הרגשות משתבשת (נתקעת, מהירה מידי, איטית מידי, מסורבלת מידי מודחקת וכיו"צ) הרגש לכאורה נתקע בלב, לא מאפשר את הריק של הלב והמודעות של האדם מכוונת אך ורק לאותו רגש, המודעות והטבע האמיתי של האדם נעלמים והרגש תופס את מקום המודעות, מאפיל על התודעה ונעשה לישות עצמאית בהוויה של האדם. ישות זו נקראת לעיתים 'שד פנימי'. התנועה של הרגשות היא תפקוד של הכבד. ניקוי הדם והלב מהרגשות הוא תפקוד של הכבד. הכבד אם כן אחראי על ההתנהלות הרגשית התקינה של האדם. מובן שיכולים להיות מעורבים איברים נוספים ומערכות שונות בהתאם לאופי הפתולוגיה, הרגש עצמו, האירוע שבעקבותיו החלה הבעיה ועוד, אך עם כל זאת הכבד הוא זה שברמת המאקרו כשל אם נוצר שד פנימי.

רובד שלישי, הוא היווצרות של רוח ברמה הנפשית / מנטאלית, ויש המכנים אותה 'שד חיצוני'. יש מגוון סיבות להיווצרותה של רוח זו, אבל המשותף לכל הסיבות הוא מקור הגעתה של הרוח הפתולוגית – מן החוץ ולא מן הפנים, משכבות של היקום שקרובות לשמים ול Qi יאנגי יותר, אזוטרי יותר. רוח זו נקראת Gui 鬼 והיא המרכיב השני והשטרש בסימנית Hun. האספקט של הנפש הקרוי בסינית Hun הוא זה ש"עוקב אחר ה Shen בלכתן ובואן" והכוונה היא לנדודיו של ה Hun בשעות הלילה בשמים, להתחבר עם ניצוצות של ידע קוסמי, עם Hun אחרים ולהביא את הידיעות והתובנות החדשות אל האדם, דרך התת-מודע בלילה, ובכך להעצים את נוכחות ה Shen ולשמור על הקשר של ה Shen עם השמים. נדודיו של ה Hun ברבדים השמימיים מייצגים את הגנתו על ה Shen, וממחישים את תפקידו כשומר הנפש ומזין הנפש.

הכבד והעץ, במקרה של מחלות הנפש, בגלל הקשר הישיר לרוח הם גורם עיקרי שיש לבחון כאשר ניגשים לטפל בבעיות נפשיות, כמובן עם הסתייגות שאין זה מן ההכרח, שתמיד ורק - הכבד קשור, אך זהו מצב שכיח עם הסתברות גבוהה. הסיבה לכך כפי שנאמר לאורך האמור כאן היא הקשר האנרגטי החזק והבלתי אמצעי בין האנרגטיקה של העץ – הכבד וכיס המרה, התנועה החלקה של ה-qi והרגשות, הרוח וה hun, כל אלו, לבין הלב, ה mind והנפש. הכבד שייך לעץ, אבל האנרגיה העמוקה / עונתית שלו היא אדמה. האדמה שלו חשובה והכרחית בהקשר של הבית של הנפש, היציבות של ה Hun, המקצב הנכון והסדור של התנועה הרגשית, והרכות ויכולת הספיגה והעיבוד של תהליכים רגשיים ונפשיים.

אספקט העץ של הכבד הוא היכולת של התנועה עצמה. הרוח והתנועה הם אלו המביאים לידי ביטוי את העצמה הפנימית, הם אלו אשר דרכן מתאפשר לשמוע את המוסיקה של הלב, הפילוסוף Zhuang Zi מתאר את הרגשות כמוסיקה הרמונית שנשמעת כשם ששומעים את תנועת העלים של העצים למשב רוח, ואיך הצלילים משתנים כל הזמן בהתאם לרוח שנושבת. מכאן אפשר להבין היטב את הכוונה שהכבד והרוח אחראים על ההסתגלות של האדם להשתנות המתמדת של ה Qi, כלומר יכולת להיות בשינוי רגשי ונפשי בהתאם לנסיבות החיצוניות.

Wlihelm / Baynes, p.680¹
 .ש.ם.²
 .ש.ם.³
 Nei Jing Su Wen Ch. 8 תרגום חופשי⁴
 Wieger L21A⁵
 Wieger L21B⁶
 Harper, 1998⁷
 Bensky and Gamble, 1986⁸
 Wiesman and Ye, 1998⁹
 D'alberto, 2006¹⁰
 Unschuld 2003¹¹

רשימה ביבליוגרפית

1. Bensky, D. & Gamble, A. "Materia Medica". Seattle: Eastland Press, Inc. . 1986
2. D'Alberto, Attilio. *The Development of Wind Aetiology in Chinese Medicine. Part One - Historical Theory*, Chinese Medicine Times - Volume 1 Issue 2 - April 2006.
3. Harper, D. "Early Chinese Medical Literature. The Mawangdui Medical Manuscripts". London: Kegan Paul International. 1998
4. Unschuld, P. Huang Dei Nei Jing Su Wen, (authors unknown - circa 100BC). Berkley: University of California Press. 2003.
5. Wieger, L. "Chinese Characters". Paragon Book Reprint Corp., New York, 1965.
6. Wiseman, N. & Ye, F. "A Practical Dictionary of Chinese Medicine, (2nd Edition)". Brookline: Paradigm Publications. 1998.
7. Wilhelm and Baynes, "The I Ching", Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1997.